

MARIJANA TOMELIĆ
Filozofski fakultet u Splitu
Odsjek za kroatistiku
Radovanova 13, HR – 21000 Split

JEZIČNE ZNAČAJKE MJESNOGA GOVORA PAKOŠTANA

U ovom se radu daje sažeti pregled jezičnih značajki mjesnoga govora Pakoštana koji dosad nije ni fonološki ni morfološki ni na drugim jezičnim razinama opisan u literaturi. Opisuju se značajke koje su tipične za čakavsko narječje, ali i one koje su štokavskog porijekla. Za jezičnu analizu poslužit će ogled mjesnoga govora Pakoštana snimljen na kazetofonsku vrpcu u ožujku 2004. godine

KLJUČNE RIJEČI: *Pakoštane, čakavština, štokavština*

Kako bih govor opisala što vjerodostojnije, krenula sam tragom starijih u mjestu. Razgovarajući s mještanima primijetila sam da pakoški idiom najbolje čuvaju govornici starije generacije dok su oni srednje i mlađe generacije izloženi sociolingvističkom utjecaju standardnoga jezika.

U članku "Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskog govora" Pavle Ivić kaže: "U čakavskoj oblasti Dalmacije mnogo je lakše odrediti izoglose u svetu otoka, nego na kopnu... Kopneni čakavski govori u Dalmaciji izmjenjeni su pod štokavskim uticajem, duboko i na razne načine..." (Ivić, 1981 : 70).

Prema tomu, prožimanje čakavskih i štokavskih jezičnih osobina u obalnom kopnenom području dugovječna je stvar. Štokavci ikavci jako utječu na čakavske govore.

Imajući to u vidu zadarsko je područje, a stoga i mjesto Pakoštane, zanimljiv dijalekatski prostor. Čakavci na zadarskom području (kopnu) ikavci su, ali ponegdje su i štokavizirani zbog štokavskoga susjedstva.

Vodeći se Brozovićevom podjelom čakavskoga narječja,¹ mjesni govor Pakoštana spada u južnočakavski ili ikavskočakavski dijalekt. Ikavskočakavski dijalekt obrađivan je u velikom broju priloga, no ipak nedostaju opisi pojedinih mjesnih govora. Stoga se

¹ Dalibor Brozović u članku "Čakavsko narječje" u separatu *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, 1988 : 80-90, donosi podjelu čakavskog narječja na ovih šest dijalekata: ekavski ili sjevernočakavski dijalekt, ikavski ili južnočakavski dijalekt, ikavsko-ekavski ili srednjočakavski dijalekt, lastovski ili jekavski dijalekt, buzetski ili gornjomiranski dijalekt i štakavsko-čakavski ili jugozapadnoistarski dijalekt.

ovaj rad odnosi na opis govora Pakoššana. Na temelju opisa govora utvrdit će se u kolikoj se mjeri govor mjesta Pakoššana potvrđuje kao dio čakavskog jezičnog sustava, koliki je utjecaj novoštokavskih jezičnih značajki na ovom prostoru te je li uopće moguće govoriti o pakoškom govoru kao čakavsko-štokavskom jezičnom sustavu.²

Služeći se kriterijima koje su predočili Božidar Finka i Milan Moguš za određivanje pripadnosti pojedinoga mjesnoga govora čakavskom narječju,³ provjerit će se u kolikoj su mjeri te jezične značajke zastupljene u pakoškome govoru te će se dati što precizniji opis toga jezičnog sustava.

Samoglasnički sustav pakoškoga govora ima pet dugih i pet kratkih samoglasnika:

ī		ū		ĩ		ũ
	ē		ō		ě	ö
		ā			ǎ	

Silabem je i /r/ koji se, kada je kratak, ostvaruje u prednaglasnome slogu (*grbūra, srdèla, srdit, strgáč, strgàlo*), zanaglasnome slogu (*ùmr̀la*), naglašene slogu (*cřtati, spřtva, vřč*) te kada je dug u naglašene slogu (*cřkva, vřba, vřsta*).

Takozvano sekundarno samoglasno /r/, nastalo otpadanjem susjednoga vokala, nije prečesto, no ipak se u govoru mogu čuti primjeri *pokřvalo* i *vřtèno*.

Prijevojni lik s /a/ zabilježen je u riječima *rāsti* i *krāsti* te prijevojni lik s /o/ u riječi *gröb*. Zijev je prisutan što pokazuju primjeri *dvaesèdma, nàokolo*.

Refleks je psl. \bar{b} i $\bar{6}$ (> \bar{o}) u tzv. jakom položaju dao /a/: *dānas, jèdan, otāc...* dok se u slabom položaju samo u jednom primjeru zadržala posebnost jake vokalnosti (Moguš, 1977 : 21-22) i to u genitivnom obliku imenice 'pas': *pāsa*.

Ipak, jaka vokalizacija kao izrazito čakavska tendencija u pakoškome govoru nije imanentna pa se tako javljaju primjeri *ùvik* (nasuprot u čak. čestom *vavek/vavik*), *m̀lin, m̀linac* (čak. *malin*), *d̀i* (čak. djelomično *kade/kadi*), *m̀eni* (čak. ponegdje *manil/mane*), prijedlog *u* (čak. ponegdje *va/v*), 1. l. jd. prezenta *ùzmen* (čak. ponegdje *zamen*).

Odras psl. / $\ast\epsilon$ / u /a/ iza /j/, /č/, /ž/ jedna je od značajki čakavskoga narječja pri određenju je li koji govor čakavski ili nije. Pakoški govor ne poznaje takav prijelaz. Stoga se u govoru realiziraju primjeri *ježik, pòčeti, žèž, žèdan, žèti...*

Refleks je jata u pakoškome govoru ikavski što je značajka i čakavskog i štokavskog narječja. Zamjena jata ikavskim refleksom⁴ sustavno je provedena i to:

² Kako je niz značajki zajedničko i čakavskom i kajkavskom i štokavskom narječju, potrebno je naglasiti da se u radu neće uspostavljati relacija prema kajkavskom narječju, već će se značajke promatrati u suodnosu čakavskoga i štokavskoga narječja.

³ U knjizi *Čakavsko narječje* (1977.) mjerila o kojima govore Božidar Finka i Milan Moguš jesu: 1. zamjenica *ča* ili *zač* 2. akcentuacija a) troakcenatski sustav b) staro mjesto naglaska c) stari akcenatski inventar u pomaku i skakanju 3. refleks jata a) ikavsko-ekavski b) dosljedna uporaba ikavizama, ekavizama ili jekavizama 4. čakavsko *t'* 5. prijelaz *e* u *a* iza *j, č, ž* 6. prijelaz *d'* u *j* 7. *bin, biš – bimo, bite* 8. izostanak afrikate *dž*.

⁴ Analiza je temeljena po uzoru na metodologiju koju J. Lukežić koristi u svojoj knjizi *Govori Klane i Studene* (1998 : 44-78).

- u korijenskim morfemima: *cvît* (cvět- > cvet-), *dîd* (dêd- > deđ-), *dîca* (dêt- > deť-), *lîpo* (lêp- > lep-), *mîsit* (mês- > meš-), *mîsto* (mêst- > mešt-), *mîšati* (mêš- > meš-), *promîšati* (mêš- > meš-), *svîća* (svêt- > svet-), *svîit* (svêt- > svet-), *trîba* (trêb- > treb-), *ûmîsto* (mêst- > mešt-), *vinčânica* (vên- > ven-), *vîrujen* (vêr- > ver-)...

- u tvorbenima morfemima imenica: *kolîno* (-ên > -en)...; glagola i to na dočetu infinitivne osnove (-ê-ti /-lô, -la, lo > -e-ti /-lô, -la, -lo): *gorîlo*, *òdnit*, *òstarit*...; u dočecima priloga i brojeva: *dî* (-dê > -de), *dòli*, *gori* (-ê > -e), *dvî* (dvê > dve)...

- u relacijskim morfemima: u dativu i lokativu jednine imenica ženskoga roda, osobnih zamjenica i povratne zamjenice /i/ < /e/ < /ě/: *mèni*, *sèbi*, *tèbi*, *na glâvi*; u genitivu množine zamjeničko-pridjevske deklinacije /ih/ < /ehô/ < /ěh6/: *dîvenî(h) bójâ*, *tîh bôcâ*; u komparativu pridjeva /iji/ < /ejji/ < /ěi/: *stàrijî*...

Uz oblike s ikavskim refleksom jata, zabilježeni su u pojedinim priložima ostvaraji *óde*, *ódeka*, *óvde* (-dê > -de).

Ijekavski je refleks zabilježen u riječima *odijélo*, *prîje*...

Što se tiče akcentuacije, upravo ona pokazuje pravo stanje stvari s obzirom na akcenatski inventar i distribuciju prozodijskih jedinica, odnosno akcentuacija najbolje čuva stare jezične značajke.

Svi silabemi pakoškoga govora mogu biti naglašeni i nenaglašeni.

Prozodijski se inventar sastoji od triju starih akcenata: kratkosilaznoga (â), dugosilaznoga (â) i akuta (ã) te od dvaju novih štokavskih akcenata: kratkouzlaznoga (à) i dugouzlaznoga (á). Zanaglasna duljina djelomično se čuva u pakoškome govoru, npr. u određenim kategorijama se gubi ili skraćuje (npr. prezentska duljina).

Kratkosilazni naglasak nalazi se u jednosložnim riječima: *bòb*, *jòš*, *kâ*, *krùv*, *màst*, *štò*, *vřč*..., ali i u početnome, središnjemu i završnome (otvorenom i zatvorenom) položaju dvosložnih i višesložnih riječi: *bàba*, *bòca*, *crìve*, *kâmenica*, *òpet*, *plùga*, *tèća*, *vèšta*; *bumbèta*, *kopàlo*, *ležàlo*, *lopàta*, *opràti*, *peràća*, *vaganèla*, *vičica*; *bogàt*, *jezik*, *komò*, *manit*, *otàc*, *potòk*, *štramàc*...

Dva nova, štokavska akcenta uzlazne su intonacije, ostvariva samo na novim distribucijskim mjestima: (á) na dugome samoglasniku koji je regresivno privukao silinu: *áljak* (dobiveno od *áljâk*), *glâva*, *Gòspa*, *jídemo*, *mlâda*, *odríšili*, *škafûni*, *râdila*, *râna*, *rûka*, *vâza*, *vézala*...; (à) na kratkome samoglasniku koji je regresivno privukao silinu: *čûfit*, *dânas*, *dârivan*, *îmali*, *krèvet*, *nòsila*, *pàpar*, *pètrolje*, *šènica*, *tàpun*, *vòdila*...

Prema tome, sustav zadržava kratkosilazni akcent djelomično na starim distribucijskim mjestima dok se, nakon što se silina regresivno pomiče, na novim mjestima ostvaruju novi akcenti uzlazne intonacije.

Rasprostiranje pojave duljenja prenesenoga naglaska sa završnoga sloga na prethodni mu kratki, opisao je M. Hraste u svom radu *O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj* (Hraste, 1956). U tom radu donosi i kartu na kojoj je prikazano područje kanovačkoga akcenta u Hrvatskoj u koje se ubraja i govor mjesta Pakoššana. Pojava kanovačkoga akcenta očituje se u primjerima: *dica*, *kâfa*, *sélo*, *sèstra*, *vòda*, *zèmlja*, *zóra*, *žèna*... No, ipak pojava kanovačkoga akcenta nije dosljedno provedena u svim riječima pa se tako može čuti i primjer *jèdna*.

J. Lisac u svojoj knjizi *Hrvatski govori, filolozi, pisci* kaže: "Kanovački naglasak tipa *šédlo* dolazi na mnogim područjima gdje su se susreli čakavski govori arhaične akcentuacije i novoštokavski govori" (Lisac, 1999 : 83). Pojava realizacije kanovačkoga naglasaka svojstvena je svim narječjima, a ovdje podupire činjenicu da je riječ o preklapanju čakavskoga i štokavskoga jezičnog sustava.

Dugosilazni naglasak može stajati u jednosložnim riječima: *dvâ, dvî, nôs, nôž, ôn, pêt(t), stô, šês(t), štâp, tô...* te u početnome, središnjemu i završnome položaju dvosložnih i višesložnih riječi: *blâgo, kâlce, mâjko, prâli, ôvce, stâro, štrîga, zûbi; bagulîna, Itâlîja, kacijôla, obûklo, pičôna, pesêdmê, pokôjni; albûn, facô, fuštân, kajîn, mezîn, ogrebâč, otakâč, podvijâč, polučâk, puntarô...*

Prema tome, sustav zadržava dugosilazni akcent djelomično na starim distribucijskim mjestima dok se, nakon što se silina regresivno pomakla, na novim mjestima ostvaruju i novi akcenti uzlazne intonacije: *išâ, kôpâ, kùvêrte...*

U pakoškome govoru mogu se čuti i heterofoni ostvaraji,⁵ npr. *benkûč* i *bènkuč*, *košâra* i *kòšara*, *lonâc* i *lònac*, *rodîlo* i *ròdilo* te *broncîn* i *bròncîn*, *strgâč* i *strgâč...*

Akut se čuva u manjem broju primjera i to u početnome, središnjemu i završnome položaju dvosložnih i višesložnih riječi: *fâljen, jâje, pijemo, pîsku, sîgalj, svîru, vrâta; frajâmo, mišâlja, obôjke, opânke, pojîdemo, pozdrâvila, udâje; čerê, kod sestâr...* U nemalom broju primjera došlo je do ujednačavanja (ã) > (â) uz djelomično zadržavanje starojezične distribucije.⁶

U pakoškome se govoru vrlo često ostvaruje regresivni pomak silaznih akcenata na proklitiku, npr. *kòd nas, nâ noge, òd nas, òd mene, ù mōru, ù nas, ù noge, ù polje...* Taj pomak nije u potpunosti usustavljen pa su mogući i dvojni ostvaraji, npr. *od vûnê* i *òd vûnê* ili *od kûčê* i *òd kučê*. Ponekad se može dogoditi da isti govornik u istoj rečenici jednom ostvari prebacivanje akcenta na proklitiku, a drugi put ne, npr. *u nâs se bôja, a jâ nè bôjan*.

Suglasnički sustav pakoškoga govora ima osam sonanata i petnaest šumnika.

Sonanti su:

v		m	
	l	r	n
j	í		ń

Šumnici su:

p	b	f	
t	d		
c		s	z
č	š		
		š	ž
k	g	h	

Fonem /l/ dobro se čuva u pakoškome govoru što pokazuju primjeri: *áljak, čvrčáljka, dàmljana, fâmilja, grâblje, ključânica, ljûdi, nâpravljena, peljûšina, pêtrolje, pòlje, šûpljaca, ùlje...*

⁵ O tome vidi u radu S. Vulić *Govor otoka Drvenika* (2000 : 578).

⁶ U starohrvatskome razdoblju javljaju se tri akcenta: (â), (ã) i (ã). Pojava (ã) vezuje se uz određene kategorije. Vidi o tome u knjizi M. Muguša *Fonološki razvoj hrvatskog jezika* (1971 : 90-95).

Govor karakterizira i izjednačena artikulacija fonema /č/ i /ć/ u fonem /č/. Govornici Pakoštana izgovaraju tzv. "srednje" [č̣],⁷ odnosno palatalnu bezvučnu afrikatu čiji je zvučni parnjak fonem /ž/. To najbolje pokazuju primjeri: *báčva, bičva, čep, četiri, čikara, čudo, čuvala, čuvan, čvrčaljka, kuča, nôč, sačúvala, tèča, večera; žèž ...* Na mjestu zvučne afrikate /ž/ pakoški govor ostvaruje fonem /žl/: *sùidožba, žèp, žigerica...*

Govoreći o primarnoj i sekundarnoj jotaciji dentala /d/ konsonantski skupovi /*dij/ i /dôj/ dat će u većem broju primjera /ž/ što je odlika štokavskoga jezičnog sustava: *gòšpoža, lâža, mèža, u evànželju...* No, ipak je zabilježen i čakavski rezultat /j/: *tùjā žena, tùjī čóvik*. Rezultat skupine /*zdij/ i starohrvatske skupine /zdôj/ dat će /zj/: *gròzje*, a skupine /*zgj/ i starohrvatske skupine /zgôj/ daje /žd/: *mòždanī ùdar...*

Pojava prijelaza /m/ u /n/ u nastavcima i u nepromjenjivima riječima jedna je od osobina čakavskih govora, ali je danas prisutna i u mnogim ikavskoštokavskim i zapadnohercegovačkim govorima Hrvata. U ispitanom govoru završno se /m/ debilabijalizira u pojedinim vrstama riječi:

- u imeničkim oblicima: *albûn, cîkvôn, gnîlôn, krédôn...*
- u zamjениčkim oblicima: *kòjôn, nan, s ôvîn, sa nîjn, su tîn, š nîjn, van...*
- u pridjevima: *bîlôn, cîlôn, večînôn...*
- u brojevima: *òsan, sèdan...*
- u glagolskim oblicima: *ìman, čúvan, dáden, dàrivan, držin, imáden, jèsan, ne bôjan, pîvan, san, ùzmen...*

Završno slogovno /l/ (</l/ </lôl/) u glagolskih pridjeva radnih muškoga roda ima realizaciju: *imā, kòpā, kùvā, lègā, stŕgā, ùdā; bîjā, bôjā, govòrija, grābija, kùpija, mísija, nòsija, pozdrāvija, rádija, sádija, tija, umîsija, ženija...* U prvom dijelu primjera završno -a spaja se s prethodnim -a te postaje i ostaje dugo (*kopal > kopaa > kopa*). Tu je riječ o uklanjanju zijeve (hijata) kontrakcijom. U drugim se primjerima razvija sekundarno /j/ i to u situaciji kad je ispred završnoga -a koji drugi vokal. Primjeri tipa *nòsija, sádija...* dolaze u čakavaca koji su pod štokavskim utjecajem. Osim u toj kategoriji realizacija finalnoga slogovnoga /l/ promatra se i u skupini imenica i pridjeva pa su u pakoškome govoru zabilježeni i primjeri: *facô, ferâ, dèbeja i dèbel, kabâ, mâšteja, pòsâ, puntarô, stô, vèseja i vèsel, vò...*

Od starih konsonantskih skupova karakterističan je i prijelaz /*stij/ i /*skij/ u /št/: *štâp, štâpina, ôgnjište*. Prema ovoj osobini pakoški govor spada u štakavske govore.

Skupina /št/ razvila se i od staroga skupa /čt/, npr. *pošten* ← *počten*, ali i od /st/ u posuđenicama: *fèšta, štâla, štramâc, štrîga, vèšta...* Kao što je /št/ > /st/, tako je i /špl/ > /spl/: *špèka i /škl/ > /skl/: škîp*.

Praslavenska skupina /*čr/ realizira se kao /cr/ što pokazuju primjeri: *cŕv, cŕveno*.

⁷ O artikulaciji toga fonema M. Moguš (1977 : 65) kaže: "...vrh jezika slabo dodiruje prednje alveole i gornje zube, dakle je negdje na pola puta između donjih zuba (što je karakteristično za štokavsko ć) i uzdignutog položaja prema alveolama (što je karakteristično za štokavsko č)."

Sustavnost realizacije fonema /h/ u pakoškome je govoru u velikoj mjeri narušena. Naime, fonem /h/ ne čuva se tako dobro kako je to inače u čakavaca o čemu svjedoče primjeri: *ájde, dōvatiti, nǰjova, oš, strā, vř...* Česti su i primjeri u kojima je /h/ zadržan: *hājduk, hārmonika*. U govoru se pojavljuje i supostojanje fonoloških inačica: *hrána i rána*. Primjeri u kojima je došlo do ispadanja ili zamjene fonema /h/ (*krǖv, kǖvati...*)⁸ nekim drugim fonemima, pokazuju da su govornici naišli na jaki štokavski utjecaj.

Fonem /f/ ima svoje mjesto u suglasničkome sustavu ovoga govora: *čúfit, facô, fāmila, feráli, fěšta, firulići, fuštān, škafūn...*
U riječi *kāfa* također dolazi fonem /f/.

Zamjena skupa /hv/ fonemom /f/ obilježje je kako čakavskih, tako i ikavskoštokavskih govora. Ta se promjena očituje u pakoškom govoru što pokazuju primjeri: *fála, fālen Ísus*.

Čakavsko slabljenje napetosti prvoga od dvaju suglasnika u bezvučnome suglasničkom skupu prisutno je u pakoškome govoru. Na višem stupnju slabljenja napetosti ono se očituje redukcijom prvoga od dvaju suglasnika i to u unutrašnjem bezvučnom suglasničkom slogu: *dvadesetijeno* (< dvadesetijedno), *jéno* (< jedno), *hřvāskī* (< hrvatski), *pěsto* (< petsto), *òkriti* (< otkriti), *pokròvlje* (< potkrovlje), *spliski* (< spliski)...

U govoru se ostvaruju i općejezične mijene. Riječ je o redukciji prvoga člana u inicijalnome bezvučnom suglasničkom slogu: *đi* (< gdje), *čér* (< kćer), *kò* (< tko), *šénica* (< pšenica).

U riječima *sèkar* i *sèkrva* također je došlo do redukcije jednog člana (drugoga člana) unutar suglasničke skupine. Tu se reducirao fonem /v/.

Prijedlog i prefiks /v/ (< vð < vǃ) u ovome govoru prelazi u /u/: *ùnuk, ùmrla, u cǐkvu, u sélo...*

Netipična se suglasnička skupina, nakon redukcije poluglasa, razrješava metatezom /*vǃs/ > /*vðs/ > /sv/: *svě, svǐ, svǐh...*

Pojednostavnjivanje, odnosno redukcija (suglasnika ili cijelih slogova) očituje se i u primjerima: *viš* (< vidiš), *něš* (< nećeš), *oš* (< hoćeš).

Dentalni glasovi /t/ i /d/ na kraju riječi u nekim primjerima ostaju dok se u drugima gube. U govoru je *pět* i *pē, šest* i *šēs, pètnaěst* i *pètnaēs*. Isto se događa s prijedlozima i veznicima: *kād* i *kā, sād* i *sā...*

U skupini velar + n dolazi do umekšavanja nazala: /gn/ > /gǔ/: *sa gnǐlōn*.⁹ Pakoški govor u nekim primjerima čuva skupinu /gn/: *gnǐlōn*.

⁸ S. Vulić u članku *Osnovne značajke suglasničkoga sustava govora otoka Drvenika kraj Trogira* (2003 : 55) kaže: "Ukoliko je *h* zamijenjeno fonemom *v*, kao u genitivnom obliku *krǖva*, ta se zamjena analogijom prenosi i na nominativni oblik pa se *v* umjesto *h* ostvaruje na kraju riječi: *kruv*."

⁹ S. Vulić u radu *Govor otoka Drvenika* (2000 : 572) kaže: "Imenica *gnjila* u značenju 'glina' razvila se iz praslavenskoga naziva **glina*. Metatezom sonanata ostvarena je promjena *glina* > *gnila*, a zatim promjena *gn* > *gnj*."

Nađu li se suglasnici različiti po zvučnosti ili mjestu tvorbe jedan do drugoga, može doći do njihova jednačenja – asimilacije. Najčešće se jednačenje provodi prema drugom suglasniku (Gramatika, 1995 : 620), npr. *šúšiti*. Jednačenje po mjestu tvorbe zabilježeno je u primjerima poput *š njîn*.

Pojava suprotna jednačenju (asimilaciji) naziva se razjednačivanje ili disimilacija. Od disimilacijskih pojava koje nisu vezane za suglasničke skupove prisutna je i disimilacija fonema /r/ (ili /l/, /l/): *rebro* → *lèbro*.

Disimilacija obuhvaća i pojedine konsonantske skupove: *đimnjak* → *đimljak*, a u pakoškome se govoru mogu čuti oba oblika.

U skupini /mn/ može se disimilirati prvi član: *gúvno*.

Kod pojedinih riječi zapaženo je i premetanje fonema pa se realiziraju primjeri tipa *notak, latak, jorgut*.

Među morfološkim činjenicama bitno je istaknuti da je kratka množina svojstvena pakoškome govoru kao izrazito čakavska jezična značajka: *kljúči, sîri, vóli*, ali u govoru se mogu čuti i oblici: *grădovi, trônovi*, odnosno oblici s umetkom /ov/ (/ev/) u svim oblicima množine.

Deklinacija je imenica karakterizirana i starim i novim stanjem, a to se najbolje očituje u G mn. pojedinih imenica. Naime, kod nekih imenica zabilježen je nulti morfem u G mn.: *pět čiplov, pět nêvistov, kod sestâr, namîsto kâlac, sedâmnâest gôdin, stô gôdin, pedêsêt litar, pûno krôvov...* dok je u nekim primjerima došlo do novoštokavske inovacije, uvođenja nastavka /â/ kao morfema u G mn. imenica svih triju rodova: *šêst jezîka, ôsan rázredâ, pâr kónjâ, ovâcâ, kôzâ, trî mîsêcâ, pêtnaêst kukûrûzâ, tîh bôcâ, ùmîsto bîčâvâ, lebârà, nôvâcâ...*

U množinskim padežima DLI različite su realizacije – u manjem broju primjera čuva se starina: *po nâmi, po sêlin, po kûčân, u Vòdican*, ali je zabilježena i novoštokavska situacija: *na vrâtima, po krôvovima...*

Neke imenice imaju samo jedninu (SINGULARIA TANTUM) kao npr. vlastita imena, a druge samo množinu (PLURALIA TANTUM): *gâčê, mudânte, oplêčê, ústa, vîle...*

Zabilježeni su primjeri s izostankom sibilizacije: *na slîki, u Àmeriki*, a osim tih oblika mogu se čuti i realizacije kao u standardnome jeziku: *na slîci, u vójsci...* Imenica u značenju 'kokoš' u pakoškome je govoru imenica ženskoga roda, a oblik glasi *kokôša* (A mn. *kokôše*).

Za brojeve od dva do četiri dolaze konstrukcije: *dvâ stòlâ, trî kljúčâ, četiri sînâ...* što svjedoči o štokavskom utjecaju. Imenica *čâko* ('otac') pamti se samo kod starije generacije dok mlađi naraštaji upotrebljavaju imenicu *čâča*. Za majku se koristi imenica *mâter* (akuzativni oblik umjesto nominativnoga).

U pakoškome govoru u stalnoj je upotrebi zamjenica *štò* u značenju upitno-odnosne zamjenice za 'neživo': *štò râdiš, štò ìma...* Od oblika te zamjenice upotrebljavaju se prilozi *zâšto, pòšto* te složene neodređene zamjenice za značenje 'neživo': *a ìma svâšta, nîšta, štò bîlo, štògod...* Prema tome, u Pakoštanima nije živa zamjenica *ča* i oblici te zamjenice. Ovo bi moglo navesti na pogrešan put da se zaključa da je po upitnoj zamjenici *što* pakoški govor štokavski. Mnogi čakavski govori upotrebljavaju zamjenicu *što* i njezine oblike (neki i zamjenicu *kaj*) što potvrđuje jaki štokavski utjecaj na čakavski jezični sustav.

Zamjenice *jâ* i *tî* u I jd. imaju realizacije *s mènnon*, *s tèbon*.

Oblici pokaznih zamjenica u N jd. m. r. glase: *ònî* ('onaj'), *òvî* ('ovaj'), *tî* ('taj').

U realizaciji glavnih brojeva ostvaraju su sljedeći: *jèdan*, *dvâ*, *trî*, *čètiri*, *pè(t)*, *šès(t)*, *sèdan*, *òsan*, *dève(t)*, *dèse(t)*, *jedânès* (uz često *jedânaèst*), *dvânès* (uz često *dvânaèst*),... *dvâès* (uz često *dvâdeset*)... Brojevne imenice glase *čètvero*, *pètero*...

Od glagolskih vremena prezent se realizira: *pìvamo*, *jidemo*, *znâ*, *imâden*, *frajâmo*, *čûvan*...

Glagol *ići* jedinstven je po tome što se u prezentu ostvaruje u obliku: *īžen*, *īžeš*, *īže*, *īžemo*, *īžete*, *īžu*. Zamjena fonema /ž/ fonemom /r/ u međusamoglasničkom položaju (rotacizam) u prezentskoj osnovi glagola 'moći' prisutna je u pakoškome govoru: *ne mòre*, *mòrete*, *jâ nè moren*... U 3. l. mn. prezenta glagoli imaju nastavak /u/: *nâpravû*, *svîrû*, *pûšû*, *zâvolû*, *zâljubû*, *òženû*... Perfekt se također može čuti u govoru: *nîsî rèkâ*, *nîsî znâ*, *san pìvala*... dok su aorist i imperfekt izgubljeni. Pluskvamperfekt u govoru ima posebnu realizaciju: *ja san bìja išâ*, *jâ san bìja pìvâ*... Prema tome, pluskvamperfekt se nikada ne tvori pomoću imperfekta zbog toga što imperfekta u govoru nema. Oblik se tvori od perfekta glagola 'biti' i glagolskoga pridjeva radnoga odabranoga glagola. Od budućih vremena prisutan je i futur prvi (*čèš ráđiti*) i futur drugi (*bùde žènija*).

Od glagolskih načina ističe se tvorba kondicionala prvoga. Kondicional prvi glagolski je način koji se u standardnome jeziku tvori od aorista pomoćnoga glagola 'biti' i glagolskoga pridjeva radnoga. Paradigma se pomoćnoga glagola 'biti' u čakavskome narječju za tvorbu kondicionala sastoji od ovih oblika: *bin*, *biš*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bi*. U govoru su zabilježeni primjeri za 1. l. mn.: *bimo zâšli*, *bimo večèrali*, *bimo bàlali*, *bimo màzali*... i 2. l. mn.: *bite zâpivali*. Primjeri pokazuju čakavske korijene pakoškoga govora. No, ipak u govoru se mogu čuti i primjeri tipa *jâ bi večèrala*...

Infinitivi u govoru uglavnom nisu krnji (kao u većem dijelu čakavštine): *glèdati*, *prikrížiti*, *ráđiti*... iako nije iznimka čuti oblike: *dobît*, *mîit*, *pìvat*... Glagoli druge vrste umjesto tvorbenog morfema /nu/ (< nq) imaju u infinitivnim sekvencama /ni/: *đigniti*, *mètniti*, *òkiniti*...

Iz niza prijedloga značajnih za pakoški govor, izdvajaju se dva: prijedlog *s* koji se može javiti u tri realizacije: *s òvîn*, *su òvîn*,¹⁰ *š ñîn*,¹¹ prijedlog *od* u nekim realizacija glasi *òdo*: *òdo tàmo*... Što se tiče priloga, osim već ranije spomenutih nekih priloga mjesta: (*ode*, *ovde*...), zabilježeni su i primjere: *nâmo* ('onamo'), *vâmo* ('ovamo'), *vòdeka*, *vòde* ('ovdje'), *nòdeka*, *nòde* ('ondje').

Od sintaktičkih osobitosti ističe se inverzan red riječi što se vidi u primjerima: *Bòga mòliti*, *đid môj pokòjnî*, *Gòspu pòzdraviti*, *mòraš dòbar biti*, *lopâta drvenâ*... U upotrebi je i veza prijedloga *od* + genitivni oblik imenice: *kànice od vûne*, *krûv od žita*, *lopâta òd drva*, *tèrina òd drva* (uz *lopata drvena*, *terina drvena*). Česte su i konstrukcije tipa *za* + infinitiv: *za lòviti rîbu*, *za hrániti òvce*, *za pòkriti tèču*...

Od leksičkih osobitosti navode se samo neki primjeri: *bânda* ('strana'), *brùkva* ('brokva'), *bumbèta* ('plinska svjetiljka koja je služila za lov ribe'), *čufît* ('potkrovlje'),

¹⁰ Riječ je o prijedlogu *su* (< sò) koji se javlja najčešće uz glavne brojeve i zamjenice *što* i *tko*.

¹¹ O ovoj pojavi već je ranije bilo govora.

kâlca ('čarapa'), *kāmara* ('soba'), *kàtrīga* ('stolica'), *klèncalica* ('stara dječja igra'), *facô* ('marama'), *mārač* ('ožujak'), *mezîm* ('mjera od pedeset litara'), *miššâla* ('drvena žlica kojim se u stara vremena miješala pura'), *pôrtik* ('hodnik'), *sîgalj* ('sić'), *škîp* ('drveno korito'), *šôtâna* ('dio pakoške nošnje' – kombine; danas se za taj odjevni predmet koriste drugi izrazi: *skûta*, *kôtula*), *tapûn* ('čep koji se nalazi na vrhu bačve'), *trāvêsa* ('pregača'), *trûdan* ('umoran'), *ûžēci* ('upaliti'), *vîsalica* ('vješalica')...

Ono što se može zaključiti o pakoškom govoru na temelju svega navedenoga je to da se još uvijek u govoru dobro čuvaju neke čakavske značajke, no da su ipak dovoljno jako zastupljene i nečakavske – štokavske osobine.

Zahvaljujem svima koji su mi pomogli u izradi ovoga rada, posebno gospođi Stoši Meštrov i njezinu unuku Marku Meštrovu na izrazitu razumijevanju i strpljivosti.

Ogled govora:

Kâ san jâ bîla mlâda, mâla, û nas je bîlo pêt çeri. Dîd môj pokôjnî je imâ pêt sinov, pêt nèvistov, pêt çerî. Ôdo tîh pêt sinov bîlo je çetrdesetidva ûnuka. A vâmo dî smo mî bîli, ônda smo mî bîli dîca, imali smo jêdnu strînu kôja nas je çûvala, ônda nas dice bîlo dvadesetijêno, ônda bi nan pokôjna bâba rûku i rûku vézala. Îmali smo pleténe kânice od vûne. Bîli smo u cêntru sêla, a îšli smo na tôr. Îmali smo tâmo kûčû, ôvce, blâgo, kónje, kokóše ... Ônda kâ bimo zâšli, ônda bi nas odrîšili, ônda bimo se mî îgrâli, brâbili, skâkali s târance na slâmu, na plîmu. Ônda kâ bimo îšli kûçi ônda bi nas ôpet svîh povézali. Ônda bimo îšli dôli u sêlo; ônda bi ôve stâle na vrâtima: bâba Îvanica, bâba Nîna, Jûšta, bâba Jânja... Svê bi stâle na vrâtima. Ônda bi rékle: *Èvo çêta Jókina!* Ônda bi mi: *Fâljen Ísus, fâljen Ísus.* Ako nîsi pozdrâvija i rêkâ fâljen Ísus, ônda bi sâ mâter u pólju, kôpa ili štô râdi... Ônda bi bâba Nîna rékla: *Jêle, nîsu me dîca pozdrâvila! Dôbro Nîna, dôbro. Fâla ti!* Ônda bimo ûveçe večêrali, ôni îma pêt, ôni šêst, svâki svôju stôlicu, jîdemo, pîjemo. Ônda pokôjnî bi strîc îša, imâ bi vèlikû piçônu ... od dvî litrê, ônda bi imâ kacijôlu. Ônda bi îšâ od jednôga do drûgôga, grâbija. Bâčve su bîle vèlikê, vèlikê. Kâd bimo se nâpili, ônda bimo îšli lêçi, ônda se môramo prikrižiti, Bôga mòliti, Góspu pòzdraviti, svê mòlitvice ... Ônda nas mâter ôkrije, ônda ûdri, ûdri po nâmi, ûdri. A šiba je stâla na vř kvâdra i ônda nas dôbro isplêčka ...

Môramo glêdati kâd îžemo môraš pòzdraviti *Fâljen Ísus.* Ako nîsi rêkâ *Fâljen Ísus,* ônda te mâteri kâžû, ônda dôbiješ.

LITERATURA

Dalibor B r o z o v i ć, 1988: "Čakavsko narječje", u: *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb, 1988., str. 80-90.

Božidar F i n k a, 1973: "Naputak za ispitivanje i obrađivanje čakavskih govora", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 3, Zagreb, 1973.

Božidar F i n k a i Milan M o g u š, 1981: "Karta čakavskog narječja", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, Zagreb, 1981.

Mate H r a s t e, 1957: "O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj", *Filologija*, 1, Zagreb, 1957.

- Pavle Ivić, 1981: "Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskog govora", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, Zagreb, 1981.
- Pavle Ivić, 1985: *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika, Uvod u štokavsko narječje*, Novi Sad, 1985.
- Josip Lisac, 2003: *Hrvatska dijalektologija 1*, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja, Zagreb, 2003.
- Josip Lisac, 1999: *Hrvatski govori, filolozi, pisci*, Zagreb, 1999.
- Iva Lukežić, 1988: *Govori Klane i Studene*, Crikvenica, 1988.
- Milan Moguš, 1977: *Čakavsko narječje – fonologija*, Zagreb, 1977.
- Milan Moguš, 1971: *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*, Zagreb, 1971.
- Silvana Vranić, 2002: Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu. 1. Fonologija, Rijeka, 2002.
- Sanja Vučić, 2000: "Govor otoka Drvenika", *Zbornik otoka Drvenika*, 1, 2000.
- Sanja Vučić, 2003: "Osnovne značajke suglasničkog sustava govora otoka Drvenika kraj Trogira", *Čakavska rič*, XXXI, 1-2, 2003.

LINGUISTIC FEATURES OF THE SPEECH IN THE VILLAGE OF PAKOŠTANE

SUMMARY

The article gives a summary review of the linguistic features of the local speech in Pakoštane which up to now has not been described in literature neither on the phonological, the morphological nor on any other linguistic level. The article describes those features which are typical for the čakavian dialect but also those which are of štokavian origin. A specimen of the speech in Pakoštane taped in March 2004 on a cassette recorder provides the basic evidence for the author's linguistic analysis.

KEY WORDS: *Pakoštane, čakavian speech, štokavian speech*